

DISSIDENTEN IN DE POLITIEK

In de politieke wetenschap en ook erbuiten heerst een soort consensus over het feit dat we een langzame maar zekere afbrokkeling van de macht van het parlement in het algemeen en van de vertegenwoordigende democratie in het algemeen meemaken. Deze mening stoelt op het feit dat de parlementen vandaag niets anders dan stemmachines voor de zittende regeringen zijn. Dat geldt in elk geval voor democratische regimes met regeringen die volledige verantwoording aan het parlement moeten afleggen. In een dergelijk systeem is er geen plaats meer voor dualisme. De partijbaronnen hebben immers via hun ministers de leden van de parlementaire fracties een soort kadaverdiscipline opgelegd. Door de steeds toeneemende centralisatie van de macht van de partijbesturen met een kiesstelsel (grote districten) dat de lijstvorming bevordert, hebben de partijbesturen de individuele parlementsleden in hun greep gekregen. Verkozen kan men maar worden als men door de partijleiding op een "verkiesbare plaats" op de lijst wordt geplaatst. Dwarsliggers komen daarvoor niet in aanmerking.

Deze evolutie heeft de homogenisering van de parlementaire fracties bevorderd. De huidige beroepspoliticus heeft zich gespecialiseerd en daardoor ook aan de heersende mores onderworpen. Dat vertaalt zich ook in de rekrutering van parlementsleden. In het parlement treft men daarom vooral vroegere ambtenaren, leraren en kabinetsmedewerkers aan. Van het parlement uit de negentiende eeuw met zijn individualisten is niets meer over. Dat komt ook door de democratie zelf, namelijk door de democratisering van het stemrecht en de opkomst van massapartijen met hun belangenorganisaties. Voorts is de staat zelf niet meer de liberale nachtwakersstaat, maar een belangendomein dat door de partijen zelf bezet wil worden. Kortom, de staat is een bolwerk geworden waarop de parlementsleden nauwelijks nog enige greep kunnen uitoefenen.

In zijn studie over rebellen in het parlement heeft de Leuvense politicoloog Sam Depauw dit alles nog eens op een rijtje gezet. Zijn onderzoek spitste zich vooral toe op de fractiecohesie in de Kamer van Volksvertegenwoordigers in de legislatuur van 1991-1995. De conclusie van zijn onderzoek is dat er geen sprake is van rebellen in de Kamer. Wie had anders verwacht? Er wordt wel

eens "afwijkend" van het fractiestandpunt in de Kamer gestemd, maar in de meeste gevallen gaat het hier dan om een geïsoleerde stem. Die brengt nooit de regering in gevaar. Conclusie: individuele parlementsleden brengen nooit een regering ten val. De fracties opereren immers volgens afspraak met een gesloten front.

Sam Depauw heeft ook gepoogd om de redenen voor deze sterke cohesie te achterhalen. Hij zocht die vooral in sociologische factoren. Het welbepaalde eigenbelang (carrièreplanning), individuele machteloosheid, de almacht van de partijbesturen, de noodzaak om de regering in het zadel te houden, socialisatie, enz. zijn de meest genoemde oorzaken voor de aangekweekte of afgedwongen fractiediscipline. Men had het zelf kunnen bedenken. Maar omdat Depauw zijn argumentatie kort en zakelijk opbouwt, leest men zijn betoog desalniettemin met enige interesse. Nieuwe parlementsleden zouden dit boek zeker moeten doornemen alvorens het parlement te betreden. Ze zouden eruit kunnen leren dat ze een dwangbuis zullen moeten aantrekken.

Toch kan men geïrriteerd geraken door deze studie. Vooral de door Depauw gehanteerde werkwijze en zijn humorloze behandelen van het onderwerp zullen vele lezers tegen de borst stuiten. Als leerling van de Leuvense School in de politieke wetenschappen heeft Depauw gemeend om zijn onderzoek enkel en alleen te moeten ophangen aan de analyse van het stemgedrag van parlementsleden. Dat is erg magertjes. De betrokkenen, voorzover die nog in leven of aanspreekbaar zijn, werden niet ondervraagd. Het kwam er voor Depauw blijkbaar enkel op aan om via het geroemde "meten" tot het verlangde "weten" te komen. Helaas kan men in de politiek niet alles meten. De ogenschijnlijke unanimititeit hoeft niet altijd te betekenen dat de fractieleden er individueel geen sterk verschillende overtuigingen op na zouden kunnen houden. Politieke partijen zijn ook labyrinten. De stemming vooraf peilen is soms belangrijker dan de uiteindelijke eindstemming zelf, omdat aan dat finale besluit veelal een ingewikkelde overlegprocedure vooraf is gegaan. Ook het begrip "dissident" is rekbaar. Dissidenten kunnen meestemmen met de meute, maar intussen wél bezig zijn om de heersende machtsgroep ten val te brengen of om de genomen besluiten terug te draaien. Kortom, dit is het domein van de

politieke sociologie die naar de machtsprocessen speelt.

In dit boek is elke ideologische dimensie zoek. Het empirisme dat schatplichtig is aan de behavioristische richting in het sociologisch en politologisch onderzoek, heeft Depauw eenzijdig doen focussen op de *roll calls*. Daardoor heeft hij de essentie van het politieke spel gemarginaliseerd tot een meetbare eenheid. Dat wreekt zich in dit boek. Het stemgedrag krijgt hierdoor een exclusieve rol in de politieke besluitvorming toegekend. Dat is eng omdat men bepaalde verschijnselen er niet door kan verklaren. Een goed voorbeeld is bij voorbeeld het feit dat het SP-lid Lode Hancké in 1995 voor het Vlaams Parlement op een onverkiesbare plaats terecht kwam hoewel hij tussen 1991 en 1995 slechts eenmaal een dissidente stem had laten optekenen. Was Hancké dan buiten het parlement een dissident geworden? Depauw zegt er niets over.

De vele herhalingen suggereren daarbij dat de auteur gemakkelijk had kunnen volstaan met een artikel in een of ander politicologisch blad. Waarom dan een boek schrijven? De reden is dat een proefschrift nu eenmaal een zekere omvang moet hebben. De auteur heeft aan die voorwaarden kunnen voldoen door veel tabellen op te nemen, bij elk hoofdstuk lange conclusies te presenteren en weinig letters op een pagina achter te laten. De vrees bestaat dan ook dat men in Leuven volgens dit concept wel om de vier of vijf jaar een aantal van dergelijke proefschriften kan verdedigen met telkens een nieuwe legislatuur als onderwerp. In de herhaling bewijst zich dan de Leuvense meester.

André Mommen

Sam Depauw, *Rebellen in het parlement. Fractiecohesie in de Kamer van volksvertegenwoordigers (1991-1995)*, Leuven : Universitaire Pers Leuven, 2002, 262 blz., 24 euro.

DE DRAAGBARE BLOMMAERT

De politieke vernieuwing en de nieuwe politieke cultuur zijn evenals de affaire-Dutroux of de dioxinecrisis de ingrediënten geweest van heel wat politiek gepraat over een noodzakelijke verandering van de politieke mores in België. Sociale en andere wetenschappers hebben van deze debatten goedgevoeld hun broodwinning gemaakt, want vanuit de ministeriële kabinetten regent het

immers onderzoeksopdrachten. Het debat over de nieuwe politieke cultuur haalde de sociale wetenschappers daarbij ook buiten de komkommertijd voor de microfoons en de camera's. Deze lieden ontbreken sindsdien niet meer in de opiniepagina's van de kranten. Ze steken de politici een handje toe als de laatsten, omdat die zo graag gevolg geven aan de waan van de dag, vóór de verkiezingen nog snel een boekje op de markt willen brengen.

In dat onoverzichtelijke kluwen van ideologische chantage en demagogie poogt Jan Blommaert geregeld enige ordening aan te brengen. In een bundel van reeds eerder verschenen artikelen concentreert Blommaert zich vooral op leuke items als de politieke verrechtsing die door anderen weer wordt geïdentificeerd als "politieke vernieuwing" en op de politici die hun kromme redeneringen aan het publiek trachten te slijten. Men leest dit alles met veel plezier, ook al zitten er toch wel enkele erg gedateerde stukken tussen. Maar niet getreurd. Zo kan men ook vandaag nog hartelijk lachen met het verhaal over Guy Verhofstadt die in de tijd van de *Burgermanifesten* met Ward Beysen nog door één deur kon.

Blommaert trekt vooral van leer tegen de stereotypen en simplificaties waaraan politici zich plegen te bezondigen. Hij geeft daar onthullende voorbeelden over, zoals het verhaal over hoe de liberale omroep *Librado* op 18 juni 1991 op de televisie het migrantenvraagstuk aanpakte. Dat gebeurde naar aanleiding van migrantenrellen in het Brusselse. Blommaert stelt vast dat de toenmalige PVV geen belangstelling had voor migranten en daarom ook met weinig concrete voorstellen kwam om het probleem aan te pakken. Blommaert concludeert hieruit dat de PVV de problemen van de mensen wil oplossen door niets te doen. Er mogen immers geen regels of wetten zijn om de kansen van minderheden te bevorderen en er mag ook geen intercultureel onderwijs en geen migrantenstemrecht komen. De PVV van 1991 geloofde immers in het neoliberale individualisme dat de ongelijkheid ontkent als eigenschap van ons samenlevingsmodel. Aldus kan men dan maatschappelijke problemen reduceren tot persoonlijke eigenschappen.

Niet alle bijdragen in deze bundel hebben nog een zo duidelijke actualiteitswaarde als het hier geciteerde verhaal over de fameuze *Librado*-uitzending. Ook al poogt de auteur zijn losse bijdragen met verbindende teksten te larderen, toch

slaat hij er niet in overal min of meer actueel over te komen. Wie herinnert zich nog de ooit door Luc Van den Brande gelanceerde (en daarna door de Paars-Groene regering afgevoerde) pre-tentieuze actie rond *Vlaanderen 2002*? Ook het hoofdstukje over de “socialistische vernieuwing” tussen 1974 en 1998 is zo goed als onleesbaar, omdat niemand zich nog de programmatische discussies over het socialistisch partijprogramma van toen wil of kan herinneren. Dat is gelukkig niet het geval in enkele substantiële bijdragen over begrippen als “tolerantie”, “veiligheid” of over de “kloof” tussen politiek en burger.

Het leukste in deze bundel is Blommaerts toegift over “Bert” (Anciaux) en “Senator Q” (Quickenborne). Beiden hebben hun eigen webstek en timmeren graag aan de weg als politieke clowns. Blommaert meent hieruit te mogen concluderen dat “de vernieuwingsgolf van de jaren negentig de politiek een andere plaats heeft gegeven in onze cultuur, een plaats die nu dichter ligt bij entertainment en consumentengedrag”. Wachten is het op de Pfuffs die als clan in de politiek gaan en die zich in een *reality show* verenigen met de blote billen van Betty en het gesnotter van Bert.

André Mommen

Jan Blommaert, *Ik stel vast. Politiek taalgebruik, politieke vernieuwing en verrechtiging*, Berchem: EPO, 2001, 187 blz., 22,26 euro.

VLAAMSE WILSKRACHT

Frans Van Cauwelaert was ongetwijfeld één van de markantste Vlaamse katholieke politici uit de vorige eeuw. Hij was iemand die de Vlaamse ontvoeringsstrijd durfde te verbinden aan die van de christen-democratie. Hij was ook een politiek overlever, want hij zat ruim een halve eeuw in het parlement (1910-1961). Van Cauwelaert was derhalve een Belgisch staatsman. Verdient hij daarom ook een plaatsje in onze harten? Dat valt nog maar te bezien. Het erfgoed van Van Cauwelaert was na zijn overlijden in 1961 al snel beschimmeld. Dat geeft al aan dat het niet zo eenvoudig is geweest om het “erfgoed” van die “grote staatsman” op een fatsoenlijke manier te beheren.

Vanuit diverse hoeken werd al snel gepoogd om aan Van Cauwelaert een monument te bezorgen,

maar dat heeft nooit echt willen lukken. Een eerste poging tot canonisering werd trouwens al vlak na het overlijden van Van Cauwelaert in 1961 ondernomen met behulp van een huldegescrift dat mede door Camille Huysmans, nochtans geen partijgenoot, werd ondertekend.¹ Daarna werden al snel de nagelaten gedenkschriften van Van Cauwelaert gebundeld en uitgegeven door Reginald De Schryver, die overigens iemand uit een aangetroouwde familietak is.² Vreemd genoeg pronkt Van Cauwelaert hier in een fonds dat ook de geschriften van de “inciviek” Lambert Swerts (*Dagboek van een zware tijd. Repressiejaren '44/50*) en van de Limburgse “gouwleider” Theo Brouns (*Dagboeknota's uit het gevangenisleven* (okt. 1944 – 28 maart 1946) liet verschijnen. Daarna werd het stil rond Van Cauwelaert. Zijn denksporen waren inmiddels door de toenmalige CVP uitgewist toen het federalisme onontkoombaar werd. Nu is aan die academische stilte door het biografische werk van de Leuvense historicus Lode Wils een einde gekomen.

De stellingen van Wils over de geschiedenis van de Vlaamse beweging zijn in ruime kring bekend. Wils heeft immers sinds de jaren vijftig met enige heftige behendigheid de theorie verdedigd dat de Vlaamse strijd ingebed lag in de wordingsgeschiedenis van de christen-democratie, waardoor het Vlaamse volk zich kon verzoenen met het Belgisch staatsverband en met de parlementaire instellingen. In het Vlaams nationalisme heeft Wils altijd een ontsparing gezien. Dat betekent uiteraard niet dat hij daardoor ook de (enige) geschikte persoon voor het schrijven van een biografie van Van Cauwelaert is. Klerikalen moeten niet noodzakelijk over klerikalen schrijven, ook al denken ze dat dit hun roeping is.

In het geval van Wils weet men wat men kan verwachten. De man bezit immers een tunnelvisie. In dit geval is echter enige clementie gepast. Wils is ook een “vakman” die consequent op zoek gaat naar bronnen en die ook weet te vinden. Zoals altijd ontbrandt de strijd rond de interpretaties en de percepties. Inmiddels is echter al heel wat gepacificeerd. Wat Wils te vertellen heeft over Van Cauwelaert als de belangrijkste uitvinder van het *minimalisme*, is al geruime tijd gemeengoed geworden. Ook weet iedereen wel dat Van Cauwelaert een Belgicist was die zeker niet mikte op een Duitse overwinning om de Vlaamse eisen al in de Grote Oorlog gerealiseerd te zien. Hij wilde zeker niet weten van een onafhankelijk Vlaanderen dat alleen

met Duitse steun kon overleven. Hij was als de dood voor een dwangsituatie waarin de Vlaamse eisen, die ook democratische eisen waren, onbespreekbaar zouden worden gemaakt. Van Cauwelaert moest daarom schipperen tussen een zich radicaliserende (katholieke) frontbeweging aan de IJzer en de Franstalige scherpslijpers in de regering. Koning Albert dacht aan zijn troon. Hij vreesde niet ten onrechte dat de Vlaamse nationalisten hem ten val wilden brengen.

Wils schetst een Van Cauwelaert als politiek evenwichtskunstenaar die in de gratie van de Belgische regering bleef doordat hij zich niet al te actief aan de zijde van de *Fronters* engageerde of de met de Duitsers collaborerende *activisten* naliep. Hij wilde als Belgicist binnen de grenzen van de Belgische diplomatieke doelstellingen opereren. Voorts zocht hij de schade die de *activisten* met hun Raad van Vlaanderen hadden aangericht, te beperken. Daar is hij uiteindelijk niet helemaal in geslaagd. Van Cauwelaert merkte al snel dat de frontbeweging zich steeds sterker aangetrokken voelde tot het activisme toen die stroming ook "successen" boekte in bezet België. Beide groepen lonkten trouwens naar een Duitse overwinning, zegt Wils.

In deze jungle van onuitgesproken verwachtingen en geheime agenda's is er voor elk wat wils te vinden. In welke mate was Van Cauwelaert een bedrieger die van alle walletjes wilde eten? Dat is moeilijk te achterhalen. Van Cauwelaert wist namelijk tot hoe ver hij kon gaan. En dat was niet zó ver. Daarom wees hij elk avonturisme principieel af. Van Cauwelaert was een "moderne politicus" die weldra via de standen in de katholieke partij zijn invloed zou vestigen en daardoor ook de macht van de francofone notabelen zou breken. Hoewel hij niet tot een "stand" kon worden gerekend, pakte hij toch graag aan met de katholieke arbeidersbeweging. Maar hij was ook de man van de opkomende Vlaamse bourgeoisie. Hij zocht graag contact met deze "nieuwe rijken" die hem bijverdiensten konden bezorgen.

De onbemiddelde Van Cauwelaert (1880-1961) was uit het maatschappelijke niets tevoorschijn gekomen. Hij stamde immers uit een landbouwersfamilie uit het Pajottenland. Voorts had hij gestudeerd aan het klein seminarie van Hoogstraten, wat toen allerminst een prestigieus college was. Daarna was hij in Leuven natuur- en geneeskunde gaan studeren, alwaar hij in 1904 het kandidaatsdiploma behaalde. In 1905 promoveerde hij er in de thomistische wijsbegeerte. Hij stu-

deerde daarna ook nog in Duitsland. In 1907-1910 was hij dan hoogleraar experimentele en pedagogische psychologie aan de universiteit van Freiburg geworden. Hij leek op weg naar een professoraat in Leuven, maar dat werd belet door zijn al te uitgesproken Vlaamse overtuiging.³ Van Cauwelaert koos dan maar voor een politieke carrière. Zo werd hij in 1910 te Antwerpen op een katholieke lijst in de Kamer verkozen. Hij studeerde ook nog rechten te Leuven om later als advocaat in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Balie en politiek reikten elkaar in die tijd wel vaker de hand. De parlementaire vergoeding bedroeg toen "maar" 4.000 frank per jaar, te weinig om volgens zijn stand te leven (ter vergelijking: een arbeider verdiende minder dan 1.000 frank per jaar).

Van Cauwelaert zocht als parlamentslid bijverdiensten. Hij vond die niet alleen in de advocatuur, maar ook in het katholieke lezingencircuit in Nederland. Belangrijk werd boven alles zijn vriendschap met de Vlaamse industrieel Lieven Gevaert. Deze Gevaert had te Mortsel een fabriek voor fotografisch papier gesticht en doordat de zaken al snel voorspoedig gingen, kon hij enige hulp gebruiken. Van Cauwelaert werd zijn adviseur in zaken. Tijdens de Grote Oorlog verbleef Van Cauwelaert in Nederland alwaar hij in opdracht van de regering zijn oude contacten ten dienste van de regering kon stellen. Hij moest er zorgen voor de vele Belgische vluchtelingen en ook voor de Belgische oorlogspropaganda in een land dat neutraal was, maar waarvan de politieke en economische bovenlaag sterk op de hand van Duitsland was. Ook Gevaert was naar Nederland gevlucht. Zijn fabriek in Mortsel bleef uiteraard op volle kracht draaien. En leverde ook aan de Duitsers. Maar Gevaert dacht er beter aan te doen om veilig in de nabijheid van Den Haag te gaan wonen om zo zijn Duitse belangen van op neutrale bodem in het oog te houden. Van Cauwelaert bleef zijn betaalde secondant. Hij sprak immers niet alleen uitstekend Duits, maar kon zich met zijn status van parlamentslid gemakkelijk naar Londen en Parijs begeven. Hij ging zelfs op zakenreis naar Italië om daar voor Gevaert een "probleempje" op te lossen. Dit gescharrel zou vandaag nogal vreemd overkomen, maar was toen blijkbaar doodnormaal.

Uit dit deel van de biografie blijkt vooral dat Van Cauwelaert door de Belgische regering als een soort "nuttige idioot" werd ingezet en allicht ook gemanipuleerd. Van Cauwelaerts politiek kapitaal

was immers te klein om veel invloed op de staatszaken uit te oefenen. Hij keek uiteraard uit om zich met al te zeer controversiële initiatieven in te laten. Daarom brak hij tenslotte volledig met de "ongeduldigen" uit de frontbeweging toen die een eigen politieke partij vormden. Van Cauwelaert streefde als minimalist naar een homogeen eentalig Vlaanderen binnen Belgische staatsverband, iets wat de maximalisten allerminst vonden. Zo werd de barst in de Vlaamse Beweging ook een politiek feit. Van Cauwelaert heeft die barst niet weten te voorkomen. Hij koos maar al te graag voor de Katholieke Partij als de stabiele machtsfactor waarin hij carrière kon maken. Zó wilde hij zijn minimumprogramma ("in Vlaanderen Vlaams") realiseren. Daarin werd hij gevolgd door het gros van de opkomende Vlaamse bourgeoisie, de christelijke arbeidersbeweging, de Katholieke Kerk en de vele katholieke sociale organisaties waaruit weldra de verzuiling vorm zou krijgen. De Vlaamse nationalist, die al snel in de dorpen en kleine steden electoraal doorbraken, kon hij nooit meer voor zijn project terugwinnen. Voor deze nationalistische stroming mocht België letterlijk barsten.

Het is nu wachten op het vervolgdeel om die episode uit de doeken te doen. Laten we dan hopen dat Wils het verhaal over de conflicten tussen Van Cauwelaert en de maximalisten ook in een breder en algemener kader plaatst en niet, zoals hier gebeurt, reduceert tot een uitsluitend Belgisch fenomeen. In welke mate verschilde dit Vlaamse nationale streven met dat van de Ieren in het Verenigd Koninkrijk of van de Polen of de andere Slavische volkeren elders in Europa? Die vraag is aan Wils als "man met een roeping" niet besteed.⁴ Ook nogal storend is dat de auteur van zijn hoofdfiguur een soort houten klaas zonder al te veel gevoeligheden heeft gemaakt. Hoe deze jonge politicus in het politieke leven stond, dat blijft ons onthouden. Voelde hij zich wel eens verscheurd door de politieke keuzen die hij toch regelmatig moest maken? En hoe reageerde hij dan daar persoonlijk op? Was hij in zijn persoonlijk leven een typische wijwaterpisser of hield hij er privé een losse levensstijl op na? Kortom, de lezer moet zich maar zelf een beeld van de mens Van Cauwelaert vormen.

André Mommen

Lode Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 2000, 316 blz. Het eerste deel verscheen onder de titel *De Messias van Vlaanderen: Frans Van Cauwelaert 1880-1910*, Antwerpen-Baarn: Hadewijch, 1998, 180 blz.

NOTEN

1. *Frans Van Cauwelaert*. Een levensbeeld gevestigd op persoonlijke getuigenissen en eigen werk. Keuze samengesteld, ingeleid en bibliografisch verantwoord door Dr. Rob. Roemans en Dra. Hilda van Assche voorafgegaan door In memoriam mijn vriend, Frans Van Cauwelaert door Dr. Cam. Huysmans, Minister van Staat en een Inleiding door Dr. K.C. Peeters, Hasselt: Heideveld, 1963, 187 blz.
2. *Uit het archief van Frans Van Cauwelaert, Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek 1895-1918* (deel 1) inleiding en aantekeningen door Reginald De Schryver, Hoogleraar aan de Universiteit te Leuven, Antwerpen: Uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel, 1971; Mia Van Mechelen, *Kroniek van Frans Van Cauwelaert 1880-1961*, Beveren-Antwerpen: Orbis en Orion, 1980; *Uit de briefwisseling van Frans Van Cauwelaert, deel 1, 1899-1914*, inleiding en aantekeningen door Mia Van Mechelen, Antwerpen: Publicaties van de Stadsbibliotheek en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, 1985-1986.
3. Vermeldenswaard is dat Lenin in zijn studie waarin hij het empiriocriticisme kritiseert, ook een publicatie van Van Cauwelaert over dit onderwerp in de *Revue néo-scholastique* uit februari 1907 bespreekt en de auteur daarbij verkeerdelijk voor een Fransman neemt. Zie, 'Matérialisme et empiriocriticisme. Notes critiques sur une philosophie réactionnaire', in V. Lénine, *Oeuvres*, deel 14, Moskou: Éditions en langues étrangères, 1962, blz. 47, 59-60, 153.
4. Dat wil uiteraard niet zeggen dat Wils dat terrein niet heeft verkend, maar hij doet er niets mee in zijn eigen empirisch onderzoek en stelt zich ook geen vragen over de relevantie ervan voor het schrijven van een biografie. Zie trouwens zijn opstel 'Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek', in Lode Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*. Historisch opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K. U. Leuven, Leuven: Davidsfonds, 1994, blz. 431-449.

DE INTERNATIONALE VAKBEWEGING

Over de toekomst van de (internationale) vakbeweging zijn tijdens het laatste decennium vooral pessimistische berichten verschenen. Het verhaal

komt er dan in het kort hier op neer dat niemand nog zit te springen om weinig flexibele collectieve arbeidsovereenkomsten doordat in onze "kennismaatschappij" het vooral aankomt op maatwerk en individuele verlangens. De "creatieve" medewerker onderhandelt zo niet op voet van gelijkheid met zijn of haar baas dan toch vanuit een sterke positie. Door desnoods met behulp van een advocaat een individueel arbeidscontract af te sluiten kan men "gemakkelijk" allerlei individuele randvoorwaarden bedingen, zoals een leasebak, een gsm, winstbonussen, aandelenopties en eventueel ook een gouden handdruk. Wie is nog bang voor ontslag als daar een fikse afvloeiingspremie tegenover staat en de banen op maat voor het rapen liggen? Kortom, deze flauwekul kon men tot voor kort regelmatig in de financiële bladzijden van de kranten lezen. Met de ineenstorting van de "nieuwe economie" is deze mythe ontkracht. De informatie- en communicatiespecialisten die tot voor kort zeer gezochte en vaak ook dure arbeidskrachten waren, zijn met de faillissementen in de sector op de keien beland. Ze hebben inmiddels het nut van collectieve onderhandelingen via een vakbond leren waarden. Dat is niet alleen, om in markterminen te praten, goedkoper, maar ook doelmatiger. Kortom, voor de vakbeweging is er nog wel degelijk een toekomst. Maar welke?

Deze vraag stelt de vakbeweging zich ook steeds meer. Iedereen weet dat de industrie uit het Westen wegtrekt of grondig herstructureert (zie nu Philips Hasselt) en dat zelfs in de high-tech-sectoren niemand meer zeker is van zijn of haar job. Is de vakbond tegenwoordig een machine geworden om gunstige collectieve afvloeiingsregelingen in de vorm van vervroegde pensionering af te dwingen? Men zou het haast denken. Dat vandaag mensen zich nog aangesproken voelen door de vakbonden heeft ongetwijfeld met deze verwachtingen te maken. De vakbonden reageren er naar. Maar dat is een beperkte visie op het vakbewegingsprobleem van vandaag. De vakbeweging als geheel heeft immers ook te maken met de internationale setting. En die is sterk veranderd, niet in het minst door de globalisering en de europeanisering van de economie. Een internationale conferentie die in mei 2000 te Gent werd gehouden, heeft zich over deze en gene problemen gebogen en tevens de problemen in een historisch én internationaal perspectief pogen te plaatsen. Het congresboek biedt hierover stof tot nadenken.

Het zou ons te ver voeren om op elke bijdrage in te gaan of ze op één noemer te brengen. Ze zijn daarvoor te divers om er zo maar een synthese van te kunnen maken. Trouwens, de samenstellers van de congresbundel hebben zich aan deze taak niet durven wagen. Voorts bevat deze bundel ook de gebruikelijke mengeling van wetenschappelijkheid en vakbondsbetrokkenheid. De meest interessante bijdrage is die van Bob Reinalda, want hij poogt de geschiedenis en de structuur van de internationale vakbeweging in kaart te brengen. Dat is geen sinecure daar, zoals iedereen weet, de reformistische of sociaal-democratische vakbeweging geflankeerd werd door zowel de christelijke als de communistische vakbeweging. Tussen deze stromingen was het niet altijd koek en ei. In de bijdrage van Reinalda komen deze conflicten in nogal besmuite termen naar voren, te meer daar vanaf 1949 met de oprichting van de ICFTU (International Confederation of Free Trade Unions) de sociaal-democratische vakbeweging via de Amerikaanse vakbeweging binnen het activiteitenkader van de CIA kwam. Dat de CIA via de Amerikaanse vakbeweging met geld over de brug kwam om de door de communisten gedomineerde Europese vakbonden te splijten, vloeit niet uit de pen van de auteur. In plaats daarvan beperkt Reinalda zich tot het aanstippen van het optreden van de CIA via de AFL-CIO (American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations) in Afrika en Latijns Amerika. Toen de Koude Oorlog luwde en de sociaal-democratische ICFTU deze inneming niet meer kon velen, vertrok de AFL-CIO in 1969.

Ook Reinalda ontkomt niet aan het gegeven dat de vakbeweging geconfronteerd wordt met nieuwe uitdagingen voortvloeiend uit de globalisering. De grote internationale en regionale arrangementen die de markten liberaliseren, hebben een onmiddellijk impact op de werking en de macht van de vakbeweging. Daarmee omgaan zal heel wat vergen van de vakbonden als ledenorganisaties. Reinalda tracht op basis van de geleverde bijdragen ook de vraag te beantwoorden of de vakbeweging een NGO is. Het is een denkoefening die al vaker is gemaakt. De vakbonden hebben zich altijd tegen deze (dis)kwalificatie verzet, omdat ze meer (willen) zijn dan een brandblusapparaat. De vakbonden zitten immers in de sociaal-economische overlegstructuren, het zijn echte ledenorganisaties met een (zekere mate van) ledendemocratie en richten zich ook tot de politieke machthebbers.

Lezenswaardig is alvast in deze bundel het verhaal van Jürgen Hoffmann over het globaliseringsproces. Hoffmann wijst bij voorbeeld op de rol van de buitenlandse investeringen als motor van de globalisering, waarbij hij aanstipt dat de sterke Duitse mark ervoor zorgde dat Duitse concerns in het buitenland investeerden in plaats van in eigen land. Het casinokapitalisme zorgde daarbij voor de speculatieve ontsparing nadat de kapitaal- en geldmarkten waren geliberaliseerd. De te weinig uitgewerkte vraag is echter hoe men tot meer orde door regulering in de internationale huishouding kan komen. In het laatste deel van het boek wordt door een aantal auteurs (Anthony Carew, Reiner Tosstorff, Willy Buschak, Anthony Woodiwiss en Georges Debunne) ingegaan op vooral de ideologische dimensies. Dit onderdeel valt nog het meeste tegen. Zo beperkt Reiner Tosstorff zich tot een korte schets van de geschiedenis van de Profintern (1920-1937), doch hij laat de communistische vakbondstactiek uit de periode daarna buiten beschouwing.

Vele bijdragen in deze bundel zijn nogal sterk bepaald door de bewegings- en organisatiegeschiedenis of ze zijn soms te nadrukkelijk getekend door de behoefte om tot een statement te komen (bijdrage van Debunne). Dat is soms jammer. Want dan is de analyse veelal ver weg. En ook de strategie. Meer hadden we mogen vernemen over de veranderde omgevingsvoorwaarden waarin de vakbeweging vandaag opereert. Hierbij denkt men uiteraard ook aan het einde van de (bevoorrechte) relaties met de sociaal-democratische partijen, de impact van de privatiseringen op de vakbondswerking, de flexibilisering van de arbeidsmarkt en de neoliberalisering van de welvaartsstaat. Deze problematiek kan men niet afdoen met algemene statements over het verzet tegen de neoliberale internationale orde (zie artikel van Debunne) zonder de economische institutionele veranderingen erbij te betrekken. De vraag is dan uiteraard of de vakbeweging weer meer (spontane) "beweging" en minder (bureaucratische) "structuur" moet worden. En ook of de vakbeweging wel een passend antwoord heeft op de dreiging van het bedrijfssyndicalisme dat met het afsluiten van collectieve arbeidsovereenkomsten per bedrijf een neoliberale fase in de vakbondswerking zou kunnen inluiden.

André Mommen

Bart De Wilde (red.), *The Past and Future of International Trade Unionism, Ghent, May 19-20, 2000*. Gent: IALHI en Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2001, 324 blz.

HET GELD VAN DE TOEKOMST

Bernard Lietaer, hoogleraar aan de universiteit van Berkeley, is een gelddeskundige die onder andere werkte voor de Nationale Bank van België en ook algemene manager was voor het valutfonds Gaia Hedge II. Hij kent bijgevolg de geldstelsels en valutamarkten van binnenuit. Maar in tegenstelling tot de meeste monetaire specialisten, klaagt hij de catastrofale gevolgen van het geldstelsel en de afgeleide markten van de Westerse maatschappijen aan, waarin geld dikwijls belangrijker is dan de kwaliteit van het leven. Hij zoekt naar alternatieven om een maatschappij van "duurzame volvoering" dichterbij te kunnen brengen.

Het boek bestaat uit drie grote delen. "Epiloog en Voorspel" (dat achterin het boek staat), legt op een bevattelijke manier het officieel bestaand geldstelsel uit en kan worden overgeslagen als dit gekende materie is. Het eerste deel dat uit vier hoofdstukken bestaat, beantwoordt de vraag "Wat is geld?". In hoofdstuk 1 geeft Lietaer zijn visie op onze huidige maatschappij. Hij ziet vier grote tendensen die onze wereld steeds meer beheersen: monetaire instabiliteit, klimaatverandering, informatierevolutie en een verouderingsgolf. De onderlinge verbanden tussen deze vier factoren zijn ervoor verantwoordelijk dat ons leven verloopt als in een "hogedrukkel" (23) waarin geld de kern uitmaakt (35). Hoofdstuk 2 geeft een korte geschiedenis van het geld en een inzicht in de werking ervan tot op vandaag. Lietaers werkdefinitie zegt dat geld "een overeenkomst is, binnen een gemeenschap, om iets te gebruiken als betaalmiddel". Belangrijk is dat hij de gevolgen van rente zoals ingebouwd in het klassiek geldstelsel aangeeft. Bovendien schat hij de negatieve gevolgen ervan exact in: "Interest bevordert indirect de systematische concurrentie, voedt voortdurend de noodzaak van eindeloze economische groei, en concentreert welvaart" in de handen van een kleine minderheid. Uitgerekend drie basiskenmerken van het kapitalisme sinds de Industriële Revolutie. In hoofdstuk 3 geeft Lietaer aan wat er zoal is veranderd in het "Postindustriële Kennis Tijdperk" (83) waarin cyber-economie en elektronisch geld hun intrede

doen. Hij geeft voor- en nadelen van deze ontwikkeling aan. Ook verduidelijkt hij een belangrijk punt, namelijk dat informatie een heel speciaal soort bezit/eigendom is: "Na een ruil (aankoop) van informatie beschikken we allebei over die informatie." Dit is grondig verschillend van een "gewone" ruil: als ik een hoed van jou koop of inruil, dan ben jij die hoed kwijt. Lietaer benadrukt ook dat het "niet de technologie is die er echt toe doet, maar de manier waarop we die gebruiken." Deze visie vind ik heel correct, en gaat in tegen de verspreide idee dat wetenschap en techniek de directe oorzaken zouden zijn voor alles wat verkeerd gaat in onze maatschappij. In hoofdstuk 4 bespreekt Lietaer vijf mogelijke toekomstige scenario's: De "officiële toekomst" ("meer van hetzelfde") is een zuivere extrapolatie van wat de laatste decennia plaatsgreep. Vermits de toekomst zich nooit op een uniforme manier voortzet, wordt die mogelijkheid verworpen. Het "Corporate Millennium" bespreekt op welke manier de toekomst zou kunnen verlopen als de macht, ook de macht om geld te scheppen zou verschuiven van nationale staten naar de belangrijkste internationale ondernemingen. De risico's die de autonome macht van de ondernemingen met zich meebrengt, zijn onder andere het verlies van de geloofwaardigheid van de media, de inkrimping van de openbare ruimte, de aftakeling van alles wat tot de privé-sfeer behoort. In het scenario van de "zorgzame samenleving" geeft Lietaer aan wat er kan gebeuren na een internationale monetaire instorting. De centrale overheden zullen niet in staat zijn met de lokale verstoringen om te gaan. Mensen reorganiseren zich dan terug op het lokaal niveau en zoeken naar zelfverzorgende alternatieven. "Het scenario van de zorgzame samenleving wordt gedreven door een collectieve reactie om zich op veilige basis terug te trekken." (143). "Hel op aarde" is het scenario waarin er ongeveer dezelfde verstoringen zouden plaatsgrijpen als in de "zorgzame samenleving", maar in plaats dat mensen zich terugtrekken in een eigen gemeenschap, is het "ieder voor zich". Het laatste "script" is "duurzame voldoening" waarin een samenleving "haar behoeften bevredigt zonder de vooruitzichten van toekomstige generaties te verminderen" (157). Daarin zal een "Kapitalisme met een menselijk gezicht" zich realiseren waarin het klassieke geldstelsel (dat noodzakelijk blijft voor de industriële productie), zal aangevuld worden met bijkomende, alternatieve geldstelsels die vooral voor dienstverlening hun nut zullen tonen. Ecologische en

sociaal-politieke duurzaamheid zal in degelijk systeem meer mogelijkheden krijgen.

In welk scenario we zullen terechtkomen, zal afhangen van de gezamenlijke inzet van mensen, want "de echte middelen voor verandering zijn mensen." (159). Het was voorspelbaar dat Lietaers voorkeur naar het laatste scenario zou gaan. In deel II "Kies uw toekomst van het geld" bespreekt Lietaer manieren om duurzame voldoening dichterbij te brengen. Hij bepleit de invoering van wat hij "complementaire munteenheden" noemt. Dit zijn munteenheden "die ontworpen zijn om sociale functies te vervullen die de nationale munteenheid niet vervult of niet kan vervullen" en die de negatieve gevolgen van de vier pijlers van onze "hogedrukketel-samenleving", gedeeltelijk kunnen verzachten. De ideeën die aan dit scenario ten grondslag liggen zijn niet nieuw. Moderne versies bestaan al enkele decennia, maar er zijn ook voorbeelden van veel vroeger. Lietaer verwijst onder andere naar de Orde der Benedictijnen gesticht in de 5e eeuw, naar de crisisperiode van 1930 ..., stuk voor stuk voorbeelden waarin lokaal ontworpen complementaire munteenheden goed functioneerden. Dergelijke muntstelsels bestaan niet alleen al zeer lang, maar ze zijn ook verspreid over de hele wereld. Lietaer geeft voorbeelden uit Canada, Verenigd Koninkrijk, Nieuw-Zeeland, Australië, Japan, Zuid-Afrika, USA, Thailand, Brazilië, Mexico, Frankrijk, België. Complementaire munteenheden zijn niet traditionele, niet nationale munteenheden die binnen een bepaalde gemeenschap worden aanvaard als ruilmiddel. Ze worden "complementair genoemd omdat het niet hun bedoeling is de conventionele nationale munteenheid te vervangen, maar sociale functies te vervullen waarvoor de nationale munteenheid niet ontworpen was ... Het (systeem) is ook complementair omdat de meeste deelnemers de normale nationale munteenheid en een complementaire munteenheid tegelijkertijd gebruiken." (210). Zoals het traditionele geld is ook het non-conformistisch geld het resultaat van een overeenkomst tussen mensen, maar met het belangrijk verschil dat de aansluiting bij zo'n gemeenschap vrijwillig is.

De basisprincipes van alle soorten complementaire munteenheden zijn gelijklopend, hoewel ze om uiteenlopende redenen werden ingevoerd. Hoofdstuk 5 gaat in op de alternatieve munteenheden die werden en worden gecreëerd als er zich een tekort aan officiële werkgelegenheid voordoet. Eerst verduidelijkt Lietaer verschillende redenen waarom werkloosheid ontstaat en voortduurt, wat de gevolgen ervan zijn voor de mensen

en welke oplossingen er door rechts en links aan worden gegeven. Werkloosheid komt voor uit een sneeuwbaaleffect dat optreedt in de hele Westerse wereld: "Werklozen verdienen geen geld. Als voldoende klanten van u werkloos zijn, zal uw onderneming ook failliet gaan, waardoor het aantal werklozen weer toeneemt, waardoor nog grotere ondernemingen omvallen, enz... Plotseling beseffen mensen dat geld uiteindelijk alleen maar 'een overeenkomst is binnen een gemeenschap om iets – bijna alles – als betaalmiddel te gebruiken.' Dus vonden ze elkaar in het accepteren van plaatselijk uitgegeven stukjes papier, metalen dingetjes of wat dan ook waar ze het maar over eens konden worden" (193). Die "dingetjes" zijn complementaire munteenheden. Ik geef slechts één voorbeeld van de concrete werking van alternatieve munteenheden: "Laten we Amy eens volgen, die besloten heeft deel te nemen aan haar plaatselijke LETS-Happyville-systeem nadat ze haar entreegeld en haar lidmaatschapsbijdrage betaald heeft. Amy's rekening begint met een stand van nul. Op het (elektronisch of fysieke) mededeliingsbord ziet ze dat Sarah autoaccessoires aanbiedt en dat John de plaatselijke tandarts is die in dat systeem meedoet. Ze ziet ook dat Harold versgebakken volgranenbrood wil hebben. Amy ziet in al deze dingen potentiële handel. Ze onderhandelt met Sarah om haar auto op te knappen voor 30 "groene dollars" en 20 dollar kasgeld (dit is officieel geld, JW) voor nieuwe bougies. Ze krijgt haar behandeling van tandarts John voor 50 'groene dollars' en 10 dollar kasgeld. Zij komt met Harold overeen dat zij hem deze week twee broden levert voor 10 'groene dollars' en merkt dat hij ook nog wat groente uit haar tuin wil hebben voor nog eens 30 'groene dollars'... Het kasgedeelte wordt door alle deelnemers afgehandeld, net als bij een gewone handelstransactie, en alleen de 'groene dollars' worden per telefoon of met een briefje aan het LETS-systeem gemeld. Uiteindelijk krijgt Amy wat ze nodig heeft voor slechts 30 dollar aan kasgeld, terwijl de totale waarde van de goederen en diensten 110 dollar bedraagt. Zij is ook nog eens 40 'groene dollars' aan de gemeenschap schuldig." (211-2). We kunnen dus spreken van twee verschillende "geldcircuits". In het eerste (officiële) circuit is het noodzakelijk het geld schaars te houden omdat, indien iedereen vrije toegang zou hebben tot geld, de prijzen steeds verder zouden stijgen en geld geen enkele ruilwaarde meer zou hebben. In het tweede alternatieve circuit kan geen geldschaarste voorkomen

omdat daar het ruilmiddel wordt gecreëerd op het moment van de geleverde arbeid.

Complementaire munteenheden "zijn wederzijdse kredietmunten door de deelnemers zelf geschapen door middel van gelijkijdige debet- en credithandeling." (210). Complementaire munteenheden kunnen de gewone nationale munten aanvullen als er niet voldoende "gewoon geld" in omloop is of als een bepaalde groep (werklozen en ouderen zijn voorbeelden) niet genoeg "gewoon geld" heeft voor hun behoeften. Complementaire munteenheden zijn alternatieve vormen van ruilmiddel.

In België is LETS (Local Exchange Trading System) het meest gekende en vrij goed functionerend voorbeeld. Lietaer bespreekt (447) de eerste Belgische LETS-groep uit Leuven, gestart in 1994. Het LETS-systeem werkt al verschillende decennia in andere landen. Iedere gemeenschap die LETS of een ander systeem (eerder een andere benaming voor een zeer gelijkaardig systeem) zoals "tijd-dollars", "grains de sel", "Bia Kud Chum" enzovoort wil installeren, zal dat enigszins anders organiseren.

Vermits onze wereld waarschijnlijk (en spijtig genoeg) zal evolueren naar steeds meer groei zonder toenemende werkgelegenheid, kunnen deze complementaire munteenheden de kwaliteit van het dagelijks leven verbeteren, zeker voor werklozen en minderbedeelden. (Lietaer merkt ook terecht op dat de economische groei onvermijdelijk zal botsen op de grenzen van de grondstoffen en dat het milieu ook geen oneindige groei aankan.)

De complementaire munteenheden hebben nog andere positieve gevolgen: "... in het bijzonder die van wederzijdse kredieten, die spontaan leiden tot een wedergeboorte van een traditie van spontane hulp tussen burens."

In een economie waar beide geldcircuits van kracht zijn ontwikkelt zich een "integrale economie met complementaire muntstelsels" (zie hoofdstuk 9).

De experimenten met complementaire munteenheden werden en worden dikwijls door de overheid gedwarsboomd, niet omdat ze niet werken maar omdat ze te goed werken. Omdat ze, met andere woorden, werken zonder de bemoeienis van de centrale overheid. Niettegenstaande die obstructies kennen de complementaire munteenheden die nu operationeel zijn een grote uitbreiding. In Frankrijk bijvoorbeeld handelt 2% van de bevolking meestal met complementaire munteen-

heden, 10% doet dat regelmatig en 13% zo nu en dan.

Lietaer wijst op enkele feiten die in de praktijk zijn aangetoond: Complementaire munteenheden maken ruilhandelingen mogelijk die anders niet zouden hebben plaatsgegrepen en dit leidt tot meer werk en meer welvaart. Deze welvaart komt niet in de plaats van andere welvaart maar wordt er aan toegevoegd. Complementaire munteenheden zijn geen nieuwe vorm van sociale voorzieningen. "Sociale voorzieningen vormen een verplichte overdracht van middelen van de rijken aan de armen door middel van belastingen. Het gebruik van complementaire munteenheden daarentegen is voor iedereen vrijwillig; het schept nieuwe welvaart ... en wordt een volledig zichzelf financierend mechanisme om veel sociale problemen aan te pakken, zonder voortdurend subsidies of nieuwe belastingheffing te vereisen." (232). En, belangrijk "ze kunnen een bescheiden maar gezond tegenwicht vormen tegen de meedogenloze globalisering van de economie". Lietaer pleit niet voor een systeem waarin er enkel complementaire munteenheden als betaalmiddel zouden functioneren, maar voor een gemengd stelsel waarin de gewone nationale munten worden aangevuld met complementaire munteenheden. "Meer in het bijzonder zeg ik niet dat de meer traditionele vormen van het bevorderen van werkgelegenheid niet zouden moeten worden ingevoerd. Mijn punt is eenvoudigweg dat complementaire munteenheden potentieel een belangrijk gereedschap zijn ... en dat zij meer aandacht verdienen dan tot nu toe het geval is geweest."

Hoofdstuk 6 bespreekt uiteenlopende manieren waarop alternatieve munteenheden "het verval van gemeenschappen" hebben tegengegaan en nog zouden kunnen tegengaan. Hoofdstuk 7 neemt verschillende praktische zaken door die opduiken bij het introduceren van complementaire munteenheden. In hoofdstuk 8 bespreekt Lietaer hoe de toepassing van gediversifieerde complementaire munteenheden de economische besluitvorming kan ombuigen zodat de economie in overeenstemming gebracht wordt met duurzaamheid (milieu, grondstoffen) en sociaal welzijn. In het laatste hoofdstuk wordt met nog meer voorbeelden de voordelen én de moeilijkheden van complementaire munteenheden aangegeven.

Lietaers voorstellen zijn vanuit een antikapitalistische overtuiging vatbaar voor kritiek. Zijn voorstel zal niet leiden tot een rechtvaardiger herverdeling van goederen en diensten tussen armen en

rijken. Integendeel ruikt het naar een vrijbrief voor kapitalistische ondernemers om zich nog minder te bekommeren om de sociale puinhoop die ze vaak achterlaten. In het model van Lietaer zijn het de minstbedeelden die hun lot zullen verbeteren op eigen krachten en de problemen zullen aanpakken die grotendeels door het kapitalistisch systeem zijn gecreëerd. Vermits het einde van het kapitalisme absoluut niet in zicht is, maar integendeel zich alsmaar verder verspreidt over de wereld, heeft Lietaers model toch een bijzondere waarde. Het bevordert *samenwerking* tussen mensen en niet zoals in het kapitalisme, concurrentie. Coöperatie is een noodzakelijke voorwaarde voor ieder socialistisch project en op dat punt moeten we nog veel leren.

Ik heb getracht het werk van Lietaer naar voor te brengen omdat zijn denkpiste althans mij heeft kunnen overtuigen van de noodzaak in deze richting verder te denken. Ik ben geen econoom, maar ik meen dat economen die het tij van armoede, milieuvervuiling en chronisch tijdgebrek willen keren, zeker inspiratie kunnen vinden in Lietaers ideeën en voorstellen. Maar ook voor iedereen die zich betrokken voelt bij het welzijn van mensen, is dit boek een "must". Een maatschappelijke en politieke discussie over dit onderwerp lijkt me nodig en nuttig.

Jenny Walry

Bernard Lietaer: *Het geld van de toekomst. Een nieuwe visie op welzijn, werk en een humanere wereld*, Forum, Amsterdam, 2001.